

LÄRARHANDLEDNING

MELLANFÖRSKAPET

AV DEJMIS RUSTOM BUSTOS

UNGA DRAMATEN

A young man with dark hair, wearing a grey hoodie, is looking off to the side with a thoughtful expression. He is in a rehearsal space with a blackboard and stage lights in the background. A large blue diagonal shape is overlaid on the bottom left of the image.

HEJ!

Varmt välkommen till Unga Dramaten och föreställningen Mellanförskapet.

I det här materialet ger vi dig några övningar och ingångar till hur du kan föra samtalet vidare i klassrummet om tematiken och upplevelsen.

Har du några frågor kontakta: ungadramaten@dramaten.se

MELLANFÖRSKAP var ett av de svenska nyorden 2014. Ordet beskriver känslan av att leva med två kulturer och inte på riktigt tillhöra någon. När samhället förväntar sig att du skall vara på ett särskilt sätt på grund av ditt ursprung, färgen på ditt hår eller ditt namn.

Frågor:

Vad har du för erfarenheter av mellanförskap?

Hur tror du mellanförskap påverkar människor?

NORMER är idéer, föreställningar och förväntningar kring vad som anses vara " normalt/det normala" i ett visst socialt sammanhang eller i samhället i stort.

Vilka normer finns i er klass?
I er skola?
Kan man bryta mot de normerna?

HEJ DEJMIS

Du är ju skådespelare, men vad betyder skrivandet för dig?

Jag började nog skriva och arbeta mycket med text redan på högstadiet och sedan ännu mer på gymnasiet. Jag gillade att berätta saker och jag gillade också detaljer - att återspegla och detaljerat beskriva både stämningar och rum. På gymnasiet gick jag estetiskt program med filminriktning och då ingick det att skriva manus. Sedan, efter gymnasiet har jag fortsatt att skriva filmmanus. Det har blivit två kortfilmer och ytterligare en som är under arbete. När Ada Berger (konstnärlig ledare för Unga Dramaten) ringde för ett par år sedan och frågade om jag skulle kunna komma hit till Dramaten och jobba, så nämnde jag för henne att jag hade ett ämne som vi borde utforska: mellanförskapet.

Och det här temat då, det här ordet mellanförskap, vad betyder det för dig?

Rent krasst är det så att jag är uppvuxen på Södermalm i Stockholm. På Söder var jag chilensaren, turken, chilensarpaketet – den som stack ut i mängden. Och i förorten, där mina kusiner bodde, mina barndomskompisar, där var jag svensken. Mellanförskap handlar om just det, att man inte själv kan bestämma vilken identitet man har, utan den bestäms åt en beroende på i vilket rum man befinner sig. Själva begreppet kom jag annars i kontakt med rätt sent. Jag tror jag var 24, 25 år när det hände, men då fattade jag direkt och tyckte att det förklarade mycket både om hur jag mådde och vem jag var.

Håller du fortfarande på med detta, att reda ut vem du är – eller har du bestämt att du är båda?

Alltså – grundpremisen, det man alltid landar i är: varför kan man inte vara båda? Varför måste vi ha så tydliga ramar för vad svenskhet är? Men det som händer nu är att andra generationens invandrare får barn och att en svensk numera kan se ut på olika sätt. Om femtio år kommer det här vara helt annorlunda. Då kommer svenskar med självklarhet se ut på olika sätt. Och det är ju inte alls länge sedan vi i teaterbranschen på allvar började tänka på vilka vi representerar och vilka som faktiskt står på scenen – det är ganska nytt.

Men det händer mycket nu!

Ja, det händer mycket. Det händer fort. Och det är bra! För vi ska ju representera alla sorters människor, inte bara de privilegierade.

Kan du se några fördelar också med att ha en sådan dubbel blick? Att det också kan bli att ha en större blick?

Tråkigt nog inte. Det som hänt är att jag överanalyserar det jag råkar ut för, att jag så lätt läser händelser som en rasistisk handling ... Det jag menar är att den blick jag har, den är som en skada, eftersom jag varit med om så många vardagsrasistiska situationer ända sedan jag var liten. Och mina kompisar, mina svenska vänner, de fattar inte detta. De kan säga åt mig att "skärp dig!" och det tror jag beror på att de inte kan relatera. De råkar inte ut för sånt.

Och det är detta du vill gestalta i den här monologen?

Ja, det är det. Och på ett sätt är det kompisarnas röst "skärp dig, du är svensk!" som ekar. Det handlar om det stora tomrummet i att inte höra hemma någonstans och att försöka fylla det. Min strävan har hela tiden varit att nå samma sorts acceptans i de svenska rummen som den jag känt i mitt hem, hos min familj. Den medvetenheten gör att jag ibland försökt göra mig så svensk som jag bara kan. Jag minns när jag satt och pluggade "de" och "dem". Det är ju knappt några av mina kompisar som kan skillnaden, de skriver bara "dom" De kan inte det. Medan jag var jättenoga med att lära mig svenska perfekt för att minimera riskerna att bli utsatt för rasism.

Men det här arbetet, som du är mitt i nu, med att skriva monologen, hur har det varit?

Det har varit svårt att skriva för scenen för första gången, att hitta en struktur. Först hade jag en vision att jag skulle göra både manuset och föreställningen så öppna som möjligt, för att så många som möjligt skulle kunna känna igen sig. Men sedan insåg jag att jag borde berätta min egen historia och att ju tydligare den blir, desto fler kan faktiskt känna igen sig. Det allmänna kan bli lite luddigt. Det är svårt att hitta balansen mellan att vara övertydlig och ... alltså: jag vill inte att publiken ska komma dit och känna att det här är en pjäs mot rasism, för det är inte riktigt det jag gestaltar, utan det här är en pjäs där vi får följa olika händelser - punkt. Resten överlåter jag åt publiken.

SKRIVÖVNINGAR

PERSONLIGT BREV

Låt eleverna skriva ett personligt brev till sitt framtida jag.
Behåll breven och dela ut vid skolavslutning.

ROLLER - VEM ÄR JAG?

Vem är du i olika rum/på olika platser?
Finns det en plats där du kan vara dig själv? Vart och varför?

VAD PÅVERKAR MIN POSITION I SAMHÄLLET?

Vad är makt och finns det yttre faktorer som påverkar status och position i samhället?

INFÖR BESÖKET

Som form har teatern tusentals år på nacken och är ett sätt att samtala om vår existens och tiden vi befinner oss i. De eviga frågorna om livet, döden, existensen och ödet genljuder genom historien. Det finns idag få rum som det scenkonstupplevelsen skapar. Ett rum där du tillsammans med andra under en begränsad tid och i ett absolut här och nu upplever något som inte går att återskapa, pausa eller reproducera. Det är ögonblickets konstform om evighetens frågor.

Vad teater kan göra är att genom sin upphöjda form göra verkligheten verkligare genom att syna våra mellanmänniska förehavanden, våra liv, tiden vi befinner oss i och samhällets utveckling. I bästa fall fungerar det som en reflektionsyta där vi i stunden får möjlighet att få se oss själva i relation till andra, osäkrar våra invanda föreställningar och få oss att ställa ytterligare frågor. I det här materialet hittar du som lärare förslag på en samtalsmodell som kan stärka dina elevers individuella upplevelser och samtidigt öppna upp för fler tolkningar än den egna.

Innan ni besöker oss på Dramaten rekommenderar vi att ni pratar om teaterbesöket. Vilken relation har eleverna till teatern, vilka förväntningar och farhågor?

En enkel sak som att berätta vart teatern ligger geografiskt, hur du hittar till toaletter, längden på föreställningen och att det kommer finnas värdar på plats som gärna svarar på frågor är konkret information som ger trygghet i mötet med teatern. För många elever kan besöket på Dramaten vara den första gången de möter scenkonst, tillsammans skapar vi förutsättningarna att göra besöket så givande som möjligt och öppnar fysiska och mentala dörrar till konstens möjligheter till att göra tanken och världen större.

Har du varit på teater någon gång?

Vad är skillnaden mellan teater och film?

Vad är skillnaden i att uppleva något tillsammans med andra än att uppleva det själv?

Hur är det att vara publik på en teater, är det skillnad från till exempel att gå på bio?

Vad har du för förväntningar eller farhågor inför besöket?

GRUPPTILLHÖRIGHET OCH GRUPPTRYCK

Det faktum att vi människor ändrar beteende eller åsikter som ett resultat av ett verkligt eller föreställt grupptryck är vad socialpsykologin kallarkonformitet. Konformitet betyder inte att en faktiskt ändrar åsikt eller tycker lika som andra, utan att vi blir påverkade och förhåller oss till hur andra agerar och tänker. I varje grupp uppstår ett sorts tryck som gör att enskilda gruppmedlemmar söker anpassa sina uppfattningar så att de blir konforma (överensstämmande) med de uppfattningar som dominerar i gruppen.

(Det sociala djuret. Del 2: Den påverkbara människan. UR Vetenskap)

SKRIVÖVNING - Vem är det på bilden?

Låt eleverna välja en selfie i sina mobiltelefoner.

Vem är det på bilden?

Vad har personen gjort för val av kameravinkel, utseende, filter?

Varför? Vem finns där under?

Vad tänker hen på?

Skapa två karaktärer - den inre och den yttre.

ATT PRATA OM EN SCENKONSTUPPLEVELSE – EN MODELL FÖR FÖRDJUPAT SAMTAL

Teater väcker känslor, det kan vara drabbande, härligt, svårt eller för den delen likgiltigt. För dig som lärare kan det vara lätt att hamna i att försvara eller förklara upplevelsen men genom att öppna upp för möjligheten till reflektion och analysera i grupp kan scenkonstverket i sig växa hos de enskilda individerna och ge möjlighet till en djupare förståelse för den individuella tolkningen.

Som lärare behöver en inte vara expert på en scenkonstföreställnings innehåll, tematik eller problemställningar. Du som lärare är också en åskådare och har precis som dina elever din egen upplevelse av det ni ser ihop.

Att kunna prata om upplevelsen inom ett tydligt ramverk skapar en djupare analys av det en upplevt. Då ges möjligheten till att lyssna på andras individuella tolkningar utan att för den sakens skull hamna i polemik om vem som har tolkningsföreträde i värderingen av konstverket. Modellen för samtal liknar samma analysmodell som används inom konst- och litteraturanalys, vad står på, mellan och bortom raderna men här anpassad till scenkonsten med dess kollektiva tecken. ’

UTGÅNGSPUNKTER

Konst har alltid en mottagare och en avsändare.

Konst är subjektiv och i en scenkonstföreställning består allt du ser av val. Det finns en anledning till att rummet ser ut som det gör. Att ljuset har just den nyansen, att kläderna ser ut på ett visst sätt och att ljudet är precis exakt så som det är. Som individ utgår vi från vår egen förkunskap och erfarenhet. Om en utgår från föreställningens form, hur det ser ut och vilka val som har gjorts, samt undviker så långt som möjligt att hamna i värderingar, så kommer en också djupare in i förståelsen för upplevelsen.

Ingången till ett scenkonstverk kan delas upp i fem olika delar.

Känsla är privat och flyktig, den kan vara svårfångad i ord och obehaglig att dela med sig av i grupp.

Association som utgår ifrån den subjektiva upplevelsen av scenkonstverket och bygger på individens egna erfarenheter. Att i samtal utgå från associationer till verket kan bidra till att skapa isolerade öar.

Tolkning vilket utgår från verkets beståndsdelar och låter det växa sig större.

Kunskap kan både gynna tolkningen men även låsa verkets innebörd. Kunskap har även exkluderande effekter där personer med högst betyg, flest universitetspoäng eller ett större ordförande får tolkningsföreträde i analysen av verket.

Åsikt låser samtalet, om en invid tycker verket är bra och en annan att det är dåligt hamnar lätt samtalet i vem som har rätt. I relation till makt inom gruppen leder detta oftast till att en åsikt står över en annan.

Genom att tolka verket närmar du dig såväl en gemensam kunskapsinhämtning och en större förståelse för vilka associationer olika individer har av verket.

När du börjar samtalet så är det viktigt att klarlägga att det inte finns något rätt eller fel i hur en tolkar.

1. Vänta med värderingar.
2. Alla val i konstverket är medvetna val
3. Utgå från dig själv.

TECKENINSAMLING

Tecken är verkets beståndsdelar. I ett scenkonstverk så kan du med fördel utgå från de olika konstnärliga skrän som medverkar till verkets helhet: Ljus, Ljud, Scenografi, Kostym, Text, Skådespelare, Mask, Rörelsemönster. Sök efter likheter och motsatser.

I detta stadiet skall inget tolkas. Ta tid på er, ju mer tecken ni har desto mer har ni att utgå ifrån i tolkningen. Teckeninsamlingen är också ett sätt att minnas föreställningen.

När började föreställningen?

Har alla samma upplevelse av en startpunkt?

Låt gruppen beskriva händelseförloppet så konkret som möjligt.

När vi väl har vårt händelseförlopp och våra tecken är det dags att tolka dess innebörd.

Vad symboliserar scenografins tecken?

Vad har maskens symbolspråk för syfte?

Vad vill regissören med de val som gjorts?

Hur används tiden?

Vem blir du som publik? Är du en del av verket eller tittar du bara på?

Hur förhåller sig ljudet till händelser?

När vi kommit hit så kan vi närma oss våra egna individuella associationer.

Vad associerar jag till de olika rollkaraktärerna? Känner jag igen mönster i relationer, uttryck och känslor? Kan jag relatera det till mitt eget liv?

Här får samtalet blomma ut och tyckandet ta plats.

ATT PRATA OM SCENKONST

Vad handlar föreställningen om?

Hur börjar den?

Hur slutar den?

Vem eller vilka står på scen?

Är det flera karaktärer?

Hur ser man det?

När och hur förstår man att det är fler karaktärer?

Känner ni igen karaktärerna från er vardag?

På vilket sätt? Om inte, varför?

Hur gamla är karaktärerna?

Vart befinner de sig? Vad är det för plats?

I vilken tid utspelar sig föreställningen? Nutid eller dåtid?

ÖVNING - KOLLAGE

Tidsåtgång: 1-2 lektioner

Låt eleverna skapa kollage av deras upplevelser från föreställningen. Låt sen klasskamraterna prata om kollaget, vad ser de och varför?

Övningen går även att göra i mindre grupper i ett gemensamt kollage. Detta kan bidra till att samtalet om föreställningen kan föras i mindre grupper, utan prestation att prata om upplevelsen i den större gruppen. Kollaget fylls av de tecken eleverna ser i föreställningen och tolkningen sker parallellt.

SCENKONST I SKOLAN

Du har sett en föreställning. Kanske såg du den tillsammans med din klass och kanske finns det en förväntan om att prata om föreställningen efteråt. Här följer några tankar om konst i skolan och en enkel metod för hur ett sådant samtal kan föras.

KONSTEN OCH SKOLAN

Med konst menas här musik, dans, teater, litteratur, fotografi, bildkonst och andra konstnärliga uttryck. Ett konstverk kan vara en musikvideo, en hiphoptext, en roman, en operauppsättning eller en staty lika väl som en målad tavla. När en skolklass ser en teaterföreställning är konsten och skolan på besök i varandras världar. Skolan bjuds in att ta del av ett professionellt verk som är framtaget med konstnärliga förtecken och på samma gång tar konsten klivet in i skolans verksamhet, där skolans ramar och styrdokument gäller. Konst i skolan kopplas ofta till olika sorters kunskap. Lars Lindström, professor i pedagogik, har delat in konst i relation till kunskap i fyra olika fält : kunskap om konst, kunskap i konst, kunskap med konst och kunskap genom konst.

Kortfattat kan det beskrivas som att kunskap **OM KONST** handlar om att känna till olika konstnärer och konstarter. Den sortens kunskap breddar kännedomen om olika kulturella referenser och beskriver en kulturhistoria, men den bearbetar inte upplevelsen av konstverket.

Kunskap **I KONST** kan lite förenklat beskrivas som kännedom om själva utförandet; eleverna lär sig att spela instrument, skriva dikter i ett specifikt versmått eller om färglära. Detta är kunskaper som gör det lättare att se nyanser och konstnärliga val även i andras arbeten – men den säger fortfarande ingenting om vad en målning förmedlar och den kommer inte åt det förunderliga i ett musikstycke.

Kunskap **MED KONST** betyder att det estetiska uttrycket, antingen det är dans, måleri eller något annat, används för att uppnå insikter eller kunskaper om något annat än själva konstverket. Om elever får dansa molekylbindningar eller spela rollspel om vikingatiden, så vidgar det kunskapen om kemi och historia, eftersom de estetiska läroprocesserna stimulerar andra delar av hjärnan än traditionell bokkunskap – men det betyder inte att den konstnärliga upplevelsen i sig blir tagen på allvar.

GREJEN MED KONST – KUNSKAP GENOM KONST

Det som är unikt med konst, till skillnad från t.ex. en artikel, föreläsning eller ett nyhetsinslag, är att konsten aldrig hävdar någon sanning. Konstnären kanske vill eller tycker något, men själva konstverket är alltid subjektivt, precis som upplevelsen alltid är personlig för den som lyssnar eller betraktar.

Ibland talar man om konstverket som en reflektionsyta, alltså en spegel: publiken ser en föreställning, men det är de egna reaktionerna som utgör den konstnärliga höjden. Det betyder att frågan om vad ett konstverk betyder inte är lika relevant som vad jag själv upplever och varför jag upplever det så. Detta sätt att förstå sig själv och världen genom konst kallas just kunskap genom konst. Här inryms självkänedom, kunskap om egna känslor, värderingar och ställningstaganden - men också kunskap om samhällets normer och om andra människors tolkningar. Kort sagt, en kännedom om var den egna upplevelsen av världen hamnar i relation till andras. Upplevelsen kan vara av existentiell, andlig, politisk eller psykologisk natur.

KONSTEN OCH LÄROPLANEN

I läroplanerna för grundskolan och gymnasiet LGR11 och GY11 finns gott om argument för att ge konsten ett stort utrymme i skolan. Framförallt hittas de i läroplanernas första delar om värdegrund och skolans övergripande mål, där demokratiska, individstärkande och tolkande lärprocesser framhålls som särskilt viktiga. Skolan har i uppdrag att uppmuntra demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga att göra personliga ställningstaganden och träning i att argumentera för sin sak. Skolan ska arbeta med entreprenöriellt lärande, d.v.s. ett skapande lärande, där olika delar sammantaget ger nya eller andra värden.